

PATRYK TOMASZEWSKI, *OD PRZEŁOMU NARODOWEGO DO RUCHU MŁODONARODOWEGO. ZWIĄZEK MŁODEJ POLSKI W LATACH 1937–1939. STUDIUM Z DZIEJÓW MYŚLI NARODOWO-PAŃSTWOWEJ*, KALISZ 2021, SS. 287

Nakładem Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w 2021 r. ukazała się książka toruńskiego historyka myśli politycznej zatytułowana *Od przełomu narodowego do ruchu młodonarodowego. Związek Młodej Polski w latach 1937–1939. Studium z dziejów myśli narodowo-państwowej*. Praca stanowi kontynuację badań Autora nad dorobkiem ideowym polskiej prawicy przed 1939 r.¹ Monografia Związku Młodej Polski, młodzieżowej organizacji stanowiącej część Obozu Zjednoczenia Narodowego, jest pozycją w dużej mierze pionierską. Pomimo obszernej literatury przedmiotu organizacja ta jak dotąd nie doczekała się odrębnego opracowania. Jej działalność najczęściej opisywana była przy okazji omawiania formacji w różnych okresach istnienia ją współtworzących na czele z Ruchem Narodowo-Radykalnym „Falanga”² oraz Ruchem Narodowo-Państwowym³. Wiele informacji na temat funkcjonowania ZMP przynoszą także prace traktujące o powojennej działalności środowiska katolików społecznie postępowych⁴. Osobne miejsce zajmują pozycje poświęcone ewolucji ideowej obozu sanacyjnego⁵, ruchowi narodowemu oraz innym formacjom zaliczanym do nurtu przedwojennej

¹ Wśród najważniejszych prac współautorstwa P. Tomaszewskiego poświęconych tej problematyce wymienić należy m.in.: A. Meller, P. Tomaszewski, *Ku „nowemu barokowi”. Myśl polityczna Karola Stefana Frycza (1910–1942). Wybór źródeł*, Warszawa 2012; *idem*, *Życie i śmierć dla Narodu! Antologia myśli narodowo-radykalnej z lat 30. XX wieku*, Warszawa 2011; A. Meller, T. Sikorski, P. Tomaszewski, *Nacjonalista legionowy. Publicystyka polityczna Jana Hoppego do 1939 roku*, Biała Podlaska 2014; *„Życie i śmierć dla Narodu!” Antologia myśli narodowo-radykalnej z lat trzydziestych XX wieku*, red. A. Meller, P. Tomaszewski, Toruń 2009.

² S. Rudnicki, *Falanga. Ruch Narodowo-Radykalny*, Warszawa 2018; *idem*, *Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność*, Warszawa 1985.

³ T. Kenar, „Myśl polityczna Związku Młodych Narodowców i Ruchu Narodowo-Państwowego (1932–1939)”, mps rozprawy doktorskiej, Szczecin 2007; M. Motas, *Myśl polityczna Związku Młodych Narodowców i Ruchu Narodowo-Państwowego jako synteza ideologii Romana Dmowskiego i Józefa Piłsudskiego w latach 30. XX wieku* [w:] J. Engelgard, M. Motas, *Między romantyzmem a realizmem – szkice z dziejów Narodowej Demokracji*, Warszawa 2011, s. 122–147; *W stronę autorytaryzmu. Nacjonalizm integralny Związku Młodych Narodowców 1934–1939*, oprac. M. Marszał, Kraków 2008.

⁴ Por. m.in.: A. Dudek, G. Pytel, *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*, Londyn 1990; J.M. Majchrowski, *Geneza politycznych ugrupowań katolickich. Stronictwo Pracy, grupa „Dziś i Jutro”*, Paryż 1984.

⁵ A. Micewski, *W cieniu marszałka Piłsudskiego. Szkice z dziejów myśli politycznej II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1968.

prawicy⁶. Najpełniejsze dotychczas opracowania dotyczące działalności Obozu Zjednoczenia Narodowego, którego część składową stanowił ZMP, ukazały się z górą trzy dekady temu⁷. W odniesieniu do samego Związku należy podkreślić, że jego dzieje oraz formułowana w jego ramach ideologia stanowiły dotychczas jedynie w wąskim zakresie przedmiot zainteresowania badaczy⁸. Podjęcie przez dr. Patryka Tomaszewskiego próby całościowego zaprezentowania omawianej problematyki wydaje się być w związku z powyższym w pełni uzasadnione.

Praca składa się z dwóch części. W pierwszej z nich, obejmującej około jednej trzeciej całości i złożonej z dwóch rozdziałów, omówiono genezę, struktury oraz ideologię ZMP. Rozdział pierwszy ukazuje uwarunkowania polityczne towarzyszące powstaniu Związku. Przedstawiono w nim zarys działalności dwóch czołowych organizacji, które w sposób decydujący wpłynęły na kształt i oblicze ideowe ZMP. Ugrupowanie zostało powołane 23 czerwca 1937 r. Jego utworzenie miało bezpośredni związek z porozumieniem zawartym pomiędzy płk. Adamem Kocem, ówczesnym liderem OZN, a Bolesławem Piaseckim, kierownikiem głównym RNR. Podjęcie współpracy przez sanacyjne władze z działającą półlegalnie organizacją świadczyło – zdaniem badacza problematyki – o ewolucji ideowej obozu rządzącego. Powołanie ZMP, określanego mianem „Młodego Ozonu”, miało stanowić „pierwszy akt porozumienia między obozem legionowo-żołnierskim a ruchem młodo-nacjonalistycznym”⁹. Na mocy umowy „Falanga” zyskiwała decydujący wpływ na organizację młodzieżową OZN. Na czele ZMP formalnie stał A. Koc, jednak rzeczywiste kierownictwo sprawował jego zastępca Jerzy Rutkowski. Organizacja ta tym samym faktycznie została podporządkowana „Falandze”. Istotną rolę w ZMP z grona osób wywodzących się z „Falangi” (poza Rutkowskim) odgrywał również m.in. Włodzimierz Pietrzak¹⁰. Struktury Związku miało zasilić ponad 200 członków RNR¹¹. ZMP został oparty na modelu organizacji hierarchicznej, wzorowanej na „Falandze”. Także w sferze ideologicznej ZMP w pełni przyjął program RNR.

⁶ K. Kawalec, *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922–1939. Ze studiów nad dziejami myśli politycznej obozu narodowego*, Warszawa 1989; J. Majchrowski, *Szkie z historii polskiej prawicy politycznej lat Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 1986; J. Tomasiewicz, *W kierunku nacjonalizmu. Tendencje autorytarne, totalistyczne i profaszystowskie w polskiej myśli politycznej (1933–1939): narodowcy – narodowi radykałowie – narodowi socjaliści*, Katowice 2019.

⁷ T. Jędruszcak, *Piłsudczycy bez Piłsudskiego. Powstanie Obozu Zjednoczenia Narodowego w 1937 roku*, Warszawa 1963; J. Majchrowski, *Silni – zwarci – gotowi. Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Warszawa 1985.

⁸ J.M. Majchrowski, *Ideologia miesięcznika „Młoda Polska” w okresie współpracy Obozu Zjednoczenia Narodowego z Ruchem Narodowo-Radykalnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych” 1977, z. 10, s. 103–144; T. Sikorski, „Mówili, żeśmy stumanieni nie wierząc nam, że chcąc to móc”. Program wychowania „młodego pokolenia” na łamach miesięcznika ideowo-politycznego „Młoda Polska” (sierpień 1937 – marzec/kwiecień 1938) [w:] *Spółczesność – polityka – kultura. Studia nad dziejami prasy w II Rzeczypospolitej*, red. T. Sikorski, Szczecin 2006, s. 41–63; *idem*, „Wychować żołnierza gotowego do uderzenia”. Problematyka wychowania do wojny w publicystyce politycznej Związku Młodej Polski (1937–1939) [w:] *Organizacje młodzieżowe w XX wieku. Struktura, ideologia, działalność*, red. P. Tomaszewski, M. Wołos, Toruń 2008, s. 164–184.

⁹ S. Rudnicki, *Falanga. Ruch Narodowo-Radykalny...*, s. 299–300.

¹⁰ Szerzej na temat zaangażowania publicysty w działalność ZMP zob.: M. Motas, *Włodzimierz Pietrzak (1913–1944). Patron nagrody Stowarzyszenia PAX* [w:] *SENSUS CATHOLICUS. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl. Studia i szkice*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Toruń 2014, s. 539–551.

¹¹ W. Sznarbachowski, *300 lat wspomnień*, Londyn 1997, s. 147.

Widoczne było to m.in. w terminologii stosowanej w enuncjacjach Związku, w których dla określenia celów stojących przed organizacją wskazywano na „przełom narodowy”, a wśród przeciwników wymieniano „folksfront”¹². Kres wpływów B. Piaseckiego na działalność ZMP związany był z wydarzeniami z jesieni 1937 r., określanymi w literaturze mianem „nocy św. Bartłomieja”. Chodziło o rzekomy udział kierownictwa RNR w dokonaniu planowanej przez otoczenie marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego czystki politycznej¹³. Kręgi sanacyjne, przeciwnie kontynuowaniu współpracy z „Falangą” w ramach Obozu, próbowały doprowadzić również do podporządkowania ZMP utworzonej w styczniu 1938 r. Służbie Młodych OZN. Ostateczne zerwanie współpracy RNR z OZN nastąpiło jednak dopiero w kwietniu 1938 r.¹⁴

Po opuszczeniu Związku przez członków RNR ich miejsce zajęła inna grupa wywodząca się z obozu narodowego, a mianowicie działacze Ruchu Narodowo-Państwowego, dawnego Związku Młodych Narodowców¹⁵. Po odwołaniu A. Koca kierownikiem ZMP został mjr Edmund Galinat¹⁶, którego zastępcami byli Janusz Makowski i Henryk Puziewicz ze środowiska RNP. Spośród grona ważnych działaczy RNP współpracujących z ZMP wymienić należy m.in. prof. Zygmunta Wojciechowskiego¹⁷. Działacze środowiska narodowo-państwowego pełnili wiele prominentnych funkcji w ramach ZMP, Służby Młodych i całego pionu młodzieżowego OZN, a z czasem objęli eksponowane stanowiska w rządowym aparacie propagandowym i systemie prasowym przedwrześniowej Polski. Pomimo że obie opisywane formacje wywodziły się z obozu Narodowej Demokracji, w głoszonych przez nie poglądach występowały pewne różnice, które w interesujący sposób zobrazował Autor opracowania w zamieszczonym zestawieniu (tabela 1, s. 15). Pozorne podobieństwa, sprowadzające się do propagowania systemu jednopartyjnego, ulegały istotnemu zróżnicowaniu przy wnikliwym porównaniu ustroju opartego na konstytucji kwietniowej ze wskazaniem totalizmu katolickiego. W dalszej

¹² Znalazło to swój wyraz już w *Deklaracji ideowo-politycznej Związku Młodej Polski*, w której stwierdzano m.in.: „Ideą naczelną działań Związku Młodej Polski jest dokonanie przełomu narodowego”. P. Tomaszewski, *Od przełomu narodowego do ruchu młodonarodowego. Związek Młodej Polski w latach 1937–1939. Studium z dziejów myśli narodowo-państwowej*, Kalisz 2021, s. 103.

¹³ Szerzej na ten temat piszą m.in. A. Dudek, G. Pytel, *Bolesław Piasecki. Próba biografii...*, s. 85 i n.

¹⁴ Współpraca z sanacją stanowić miała, podług długofalowej koncepcji B. Piaseckiego, próbę infiltracji obozu rządzącego w Polsce. Niemal dekadę po opisywanych wydarzeniach jeden z bliskich współpracowników przywódcy RNR, sam niezaangażowany w działalność ZMP, wskazywał, że rzeczywistym celem podjętej akcji była dekompozycja obozu władzy. „Niewątpliwie pomysł rozbicia sanacji przez Związek Młodej Polski okazał się nierealny. W samej jednak koncepcji nie było kompromisu ideowego, gdyż z chwilą spostrzeżenia jej nierealności nastąpiło natychmiastowe wystąpienie elementów narodowych ze Związku Młodej Polski”. Z. Przetakiewicz, *ONR – Konfederacja Narodu – „Dziś i Jutro”*, „Dziś i Jutro” 1947, nr 14–15, s. 7.

¹⁵ Organizacja ta stanowiła już przedmiot zainteresowania Autora omawianej pracy. Zob. m.in. P. Tomaszewski, *Mundur i emblemat jako element komunikatu politycznego Związku Młodych Narodowców*, „Historia i Polityka” 2012, nr 7, s. 145–153.

¹⁶ Był on jednym z liderów środowiska piłsudczykowskiego „Zaczynu”. Szerzej na ten temat pisze m.in. T. Sikorski, *Żelazny krok potężnych zdyscyplinowanych szeregów... Oblicze ideowo-polityczne środowiska „Zaczynu” (1936–1939). Studium z dziejów myśli politycznej piłsudczyków*, Warszawa 2014.

¹⁷ Szerzej na ten temat zob. m.in.: M. Motas, *Zygmunt Wojciechowski (1900–1955)* [w:] *Słownik biograficzny polskiego obozu narodowego*, t. 2, red. K. Kawęcki, Warszawa 2021, s. 375–377. Inną ważną platformą współpracy środowisk narodowych z kręgami sanacyjnymi był Klub 11 Listopada. Na jego temat pisze m.in. P. Tomaszewski, *Klub 11 Listopada jako platforma współpracy nacjonalistów i piłsudczyków* [w:] *Polska bez Marszałka. Dylematy piłsudczyków po 1935 roku*, red. M. Wołos, K. Kania, Toruń 2008, s. 189–206.

części książki została opisana także działalność OZN, przede wszystkim w okresie poprzedzającym nawiązanie współpracy ze środowiskami wywodzącymi się z obozu wszechpolskiego. Osobno P. Tomaszewski zarysował myśl polityczną rozwijaną w ramach Związku, działalność jego struktur centralnych i terenowych oraz aktywność w środowisku akademickim.

Na drugą część omawianej pracy składa się wybór źródeł. W przytoczonych dokumentach Autor starał się ograniczać ingerencję w tekst i dążył do zachowania oryginalnego układu artykułów. Na przywołane w pracy teksty złożyły się przede wszystkim materiały publikowane na łamach periodyków sygnowanych przez sam Związek. W pracy zostały zamieszczone teksty z miesięcznika „Młoda Polska” – naczelnego organu Związku, „Młodej Wsi” – organu Sekcji Wiejskiej ZMP, „Akademika” – dwutygodnika wydawanego przez Sekcję Akademicką Związku, „Żołnierza Pracy” – organu Sekcji Rzemieślniczej oraz „Jutra Polski” – wydawanego przez Służbę Młodych OZN. Przytoczone zostały również deklaracje, druki ulotne oraz fragmenty broszur propagandowych. Część źródłową pracy podzielono na cztery rozdziały, z których pierwszy, najobszerniejszy, obejmuje materiały poświęcone ideologii oraz koncepcjom ustrojowym. Wśród autorów przywoływanych tekstów należy wymienić m.in. J. Rutkowskiego, Helenę Jamonttównę, Jadwigę Kunstetter, Janusza Morawskiego, Leopolda Glucka i E. Galinata. W swoich wypowiedziach autorzy ustosunkowywali się do zagadnień ustroju państwa, systemu gospodarczego, problematyki świata pracy oraz idei demoliberalnych. Istotnym punktem odniesienia dla rozważań publicystów i polityków z kręgu ZMP były rozwiązania ustrojowe wprowadzone przez konstytucję kwietniową. W przytaczanych artykułach dość powszechnie głoszone potrzebę konsolidacji narodowej wokół ówczesnych władz państwowych, personalnie zaś wokół osoby Naczelnego Wodza, którym po śmierci Józefa Piłsudskiego został marszałek Rydz-Śmigły. Nadrzędne miejsce w ramach rozważań ideowych – w odniesieniu do instytucji państwa – zajmowała armia. Ważną inspiracją pozostawały tutaj wskazania idei narodowej. W przypadku stosunku do armii widoczne są nawiązania do propagowanego przez Zygmunta Balickiego jeszcze na początku formowania się ruchu wszechpolskiego ideału żołnierza-obywatela¹⁸. Podobnie jak u autora *Egoizmu narodowego wobec etyki*, tak i w enuncjacjach młodonarodowców i Młodopolaków cnoty rycerskie miały być wzorcem w wychowaniu narodowym¹⁹. W osobnym rozdziale zostały zebrane teksty poświęcone problematyce kultury i wychowania, eksponujące w tym kontekście m.in. rolę sportu.

W kolejnym rozdziale przybliżono z kolei stosunek ideologów Związku do zagadnienia mniejszości narodowych oraz relacji międzynarodowych²⁰. W przywoływanych publikacjach zwraca uwagę niemal całkowite przeszczerpienie na grunt organizacji stanowiącej część obozu sanacyjnego wskazań programowych Narodowej Demokracji. Zjawisko to szczególnie widoczne było w odniesieniu do kwestii ukraińskiej

¹⁸ Por. m.in. Z. Balicki, *Parlamentaryzm. Wybór pism*, oprac. P. Koryś, Kraków 2008, s. 376 i n.

¹⁹ S. Kilian, *Myśl edukacyjna Narodowej Demokracji w latach 1918–1939*, Kraków 1997, s. 21–23. Por. też ustalenia zawarte w artykule P. Tomaszewskiego *Wychowanie w publicystyce działaczy Ruchu Narodowo-Radykalnego „Falanga”*, „Głaukopis” 2009, nr 13–14, s. 60.

²⁰ Problematykę tę częściowo poruszał już Autor omawianej pracy w artykule *Miejsce Polski w Euro-pie w programie Ruchu Narodowo-Radykalnego „Falanga”* [w:] *Świat wokół Rzeczypospolitej. Problematyka zagraniczna w polskiej myśli politycznej w pierwszej połowie XX wieku*, red. W. Paruch, K. Trembicka, Lublin 2007, s. 325–332.

i żydowskiej²¹. Ostatni z rozdziałów części źródłowej, zatytułowany „Varia”, przynosi m.in. artykuł poświęcony problematyce kobiecej, tekst hymnu ZMP oraz materiał opublikowany na łamach „Młodej Polski” po śmierci Romana Dmowskiego. Szczególnie końcowy fragment ostatniego z tekstów dobrze oddawał inspiracje i założenia ideowe liderów Związku, których celem była synteza dorobku lidera obozu narodowego i J. Piłsudskiego, kończąca antagonizm programowy myśli narodowej i państwowej: „Byłoby tragicznym nieporozumieniem i nieszczęściem Polski, gdyby w dalszym ciągu część młodego pokolenia polskiego znajdująca się w zasięgu myśli Dmowskiego pozostawała poza dorobkiem Polski Piłsudskiego i nie umiała stanąć na punkcie jego kontynuacji i rozbudowy”²². Wydaje się, że również z dzisiejszej perspektywy warto oceniać działalność prowadzoną przez ZMP przez pryzmat próby połączenia dwóch kluczowych dla Polski pierwszej połowy XX w. koncepcji ideowych.

Autor swoje ustalenia oparł na szerokiej kwerendzie zarówno archiwalnej, jak i prasowej. Spośród wykorzystanych zasobów archiwalnych wymienić należy zbiory znajdujące się m.in. w Archiwum Akt Nowych (zespół „Obóz Zjednoczenia Narodowego”), Archiwum Państwowym w Poznaniu oraz Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Zamieszczone w publikacji ilustracje pochodzą zaś w większości ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego. Niestety, w trakcie przeprowadzonej kwerendy Autor nie dotarł do niektórych istotnych dla omawianej problematyki materiałów. Za przykład może tu posłużyć cytowany już w literaturze przedmiotu „Komunikat propagandowy z dnia 5 sierpnia 1937 r. ZG SN Wydz[iału] Prasy i Propagandy”, znajdujący się w AAN. Sygnowany przez władze naczelne Stronnictwa dokument w interesujący sposób odsłania kulisy porozumienia RNR z A. Kocem w okresie bezpośrednio poprzedzającym powołanie ZMP²³. Pewnym mankamentem zamieszczonego wyboru źródeł, pomimo jego w pełni reprezentatywnego charakteru, który całościowo prezentuje formułowaną przez Związek ideologię, jest nieuwzględnienie przez P. Tomaszewskiego niektórych tytułów prasowych wydawanych przez formacje ściśle współpracujące z organizacją. Wydaje się, że podobny zabieg poszerzyłby nieco perspektywę badawczą, m.in. odzwierciedlając wpływy ideowe środowisk współtworzących Związek. Za przykład może posłużyć ukazujące się od stycznia do października 1938 r. pismo „Akcja Narodowo-Państwowa”, stanowiące kontynuację „Akcji Narodowej”, wydawanej przez środowisko ZMN/RNP. Na łamach periodyku odnaleźć można wiele interesujących informacji dotyczących funkcjonowania narodowców-państwowców w ramach ZMP²⁴.

²¹ Por. m.in. tekst Janusza Morawskiego *Problem ukraiński* [w:] P. Tomaszewski, *Od przelomu narodowego do ruchu młodo-narodowego...*, s. 221–233.

²² *Ibidem*, s. 271.

²³ W dokumencie czytamy m.in.: „Rzecz ciekawa, że pierwotnie zanosilo się na porozumienie płk. Koca z ONR grupą «A.B.C.». Zamiast p. Rutkowskiego zastępcą płk. Koca miał być p. Salski. Gdy prasa narodowa o tym (na zasadzie posiadanych informacji) napisała, grupa «A.B.C.» wraz z p. Salskim wycofała się z całej imprezy, najwidoczniej bojąc się o swą popularność, i zaprzeczyła informacjom prasowym. Wówczas płk Koc, najwyraźniej zrażony niezdecydowanym stanowiskiem grupy «ABC», porozumiał się z grupą Falangi”. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, 866 mf 25436, Komunikat propagandowy z dnia 5 VIII 1937 r. ZG SN Wydz[iału] Prasy i Propagandy, k. 81. Na wspomniany dokument powołuje się m.in. Szymon Rudnicki. Zob. S. Rudnicki, *Falanga. Ruch Narodowo-Radykalny...*, s. 306, przyp. 36 (w tekście właściwym przypis oznaczony został jako 34).

²⁴ Dla przykładu można wskazać artykuł *Po wystąpieniu Falangi ze Związku Młodej Polski*, „Akcja Narodowo-Państwowa” 1938, nr 8, s. 1. Opisano w nim okoliczności opuszczenia ZMP przez działaczy RNR „Falanga” oraz reakcję władz Ruchu Narodowo-Państwowego na przywoływane wydarzenia.

Być może Autor powinien rozważyć także przywołanie tekstu Deklaracji ideowo-politycznej Obozu Zjednoczenia Narodowego z 27 II 1937 r. Dokument ten stanowił bowiem ważny punkt odniesienia dla formułowanych w ZMP koncepcji. Niejako dla porządku należy w tym miejscu wspomnieć o nieuwzględnieniu przez P. Tomaszewskiego ważnej pozycji bibliograficznej, a mianowicie anglojęzycznego opracowania poświęconego dziejom OZN²⁵. Autor nie ustrzegł się także drobnych pomyłek, np. pisząc na s. 77 o czasopiśmie literackim „Fontanna”, mając zapewne na myśli wydawany od listopada 1938 r. miesięcznik „Fantana”.

Pomimo pewnych zastrzeżeń należy podkreślić niewątpliwą przewagę zalet omawianej pracy, a wśród nich wzorową edycję przywoływanych tekstów. Zarówno część merytoryczna, jak i – co równie ważne – źródłowa zostały opatrzone pomocnymi przy lekturze przypisami. Podsumowując, należy stwierdzić, że publikacja dr. P. Tomaszewskiego w sposób udany ukazuje historię oraz dorobek ideowy organizacji, która chociaż nie odgrywała kluczowej roli na rodzimej scenie politycznej, w interesujący sposób starała się przełamać naczelną antynomię życia politycznego przedwojennej Polski, jaką była rywalizacja obozów J. Piłsudskiego i R. Dmowskiego. Praca poszerza naszą wiedzę na temat funkcjonowania polskiej sceny politycznej w ostatnim okresie poprzedzającym wybuch II wojny światowej i w pełni zasługuje na pozytywną ocenę. Na zakończenie warto również nadmienić, iż publikacja spotkała się także z uznaniem ze strony ośrodków kultywujących dorobek ideowy Narodowej Demokracji, będący istotną częścią składową formułowanych przez ZMP koncepcji²⁶.

Maciej Motas

ORCID: 0000-0002-1197-3911

²⁵ E.D. Wynot, *Polish politics in transition. The Camp of National Unity and the struggle for power 1935–1939*, Athens 1974.

²⁶ Praca została wyróżniona Nagrodą Główną za rok 2021 przyznaną w ramach VII edycji Konkursu Fundacji Narodowej im. Romana Dmowskiego „Najlepsza książka o historii i myśli politycznej Narodowej Demokracji”. (ej), *Dr Patryk Tomaszewski laureatem*, „Myśl Polska” 2022, nr 19–20, s. 13.